

4. Бондаренко К. Л. Лінгвокультурні особливості українського та англійського сленгу: Дис. ... кандидата філол. наук: 10.02.17. – Донецьк, 2007. – 19 с.
5. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / Анна Вежбицкая. – М. : Русские словари, 1996. – 416 с.
6. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу / Ірина Олександрівна Голубовська. – К. : Логос, 2004. – 284 с.
7. Корольов І. Р. Комунікативна ситуація “виправдання”: функціонально-прагматичний та лінгвокультурний аспекти (на матеріалі української, російської та англійської художньої прози ХІХ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.15 “Загальне мовознавство” / І. Р. Корольов. – К., 2008. – 19 с.
8. Манакин В. М. Сопоставительная лексикология. – К. : Знання, 2004.
9. Пальчевська О. С. Концепт ШЛЯХ в англійській, французькій та українській мовах: лінгвокогнітивний та етнолінгвістичний ракурси : Дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.15. – Донецьк, 2006.
10. Письменна Ю. О. Етнічні особливості концептуалізації дійсності мовами європейського культурного ареалу (на матеріалі лексики і фразеології української, російської, англійської та італійської мов). – Дис. ... кандидата філол. наук: 10.02.15. – К., 2008.
11. Попова Т. О. Психосемантика універсальних етичних концептів в етномовній картині світу : Дис. ... кандидата філол. наук: 10.02.15 / Т. О. Попова. – К., 2004.
12. Потапчук С. С. Семантико-когнітивна структура концепту ЧИСТИЙ в англійській та українській мовах. – Дис. ... кандидата філол. наук: 10.02.17 / С. С. Потапчук. – К., 2008.
13. Серио П. В поисках четвертой парадигмы / П. Серио // *Философия языка: в границах и вне границ.* – Харьков. – Т.1. – 1993.
14. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация : учебное пособие / Светлана Григорьевна Тер-Минасова. – М. : Слово/Slovo, 2000. – 624 с.

*Гренджа І. М.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова*

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА СИМВОЛІКА АНГЛІЙСЬКОГО ЗАМОВЛЯЛЬНОГО ТЕКСТУ У ЗІСТАВЛЕННІ З УКРАЇНСЬКИМ

Сьогодні інтерес до вивчення замовляльних текстів зростає: перевидаються класичні збірники (Л. Н. Майкова, Н. Ф. Познанського), з'являються роботи з вивчення замовляльної традиції (А. І. Темченко, О. А. Соляр, О. А. Остроушко, О. Д. Павлов, J. Roper, O. Davies). Інтерес до дослідження замовляльних формул становить реконструкція давньої міфопоетичної традиції, основним джерелом якої є вербальні формули. Вивчення символічного знаку як етнокоду культур крізь призму замовляльного тексту допомагає виявити основні закономірності міфологічної свідомості, представляючи цілісний образ “минулого” світу.

Систему символів та знакову символіку у їхньому широкоформатному вивченні з точки зору філософії, етнографії, етнолінгвістики, семіотики, прагматики, розглядали В. В. Жайворонок, А. В. Гура, Г. В. Дяченко, Х. Е. Керлот, В. І. Кононенко, М. І. Костомаров, Ю. М. Лотман, А. Ф. Лосев, Н. Б. Мечковська, О. О. Потебня, Н. В. Слухай, М. І. Толстой.

Метою статті – зіставити символіку архетипу “вода” у замовляльних текстах англійської та української мов.

Завдання статті:

- дослідити наявність лексем на позначення “води” у фольклорних текстах зіставляваних мов;
- проаналізувати функціонально-денотативні ознаки флоролексем у замовляльних

текстах;

– реконструювати лексико-семантичні та семіотичні знакопозначення води у замовляльних текстах англійської та української мов.

Система заміни традиційних образів, почуттів, дій іншими на основі асоціацій та подібностей утворює символічну сітку. Проникаючи у царину символічної системи, яка має широку тлумачну та творчу функцію, через систематизовані художні форми та живі динамічні форми сновидінь, людина завжди пам'ятала про необхідність відрізнити область символічної дії, щоб запобігти амальгамації явищ, які на перший погляд видаються ідентичними, тоді як вони просто подібні, або пов'язані між собою зовнішніми ознаками. Саме поняття символу виникає в період зникнення релігій [6, 7].

Пізнання природи символу – це усвідомлення усталеного у часі та просторі, що обмежується репертуаром форм, але безкінечно за можливостями резонуючих смислів міфопоетичної мови, вивчення усіх типів мовномислячої діяльності, пов'язаних з мовою символів – від обрядово-ритуальних дій до фольклору і художніх текстів, від об'єктивації вторинних моделюючих систем до виявлення людської підсвідомості в ситуаціях антифактивності, неповної фактивності. Символ існує в колективній свідомості етносу, він виходить поза межі індивідуального і стає основою універсального [10, 173]. Це і не дивно, оскільки людський розум побудований на основі спадкового наслідування і здатний породжувати образи, що виражають загальноприйняті норми.

Для кращого розуміння природи символу, Н. В. Слухай розглядає символ за наступними парними моделями: символ та світ-космос; символ та міф; символ та міфопоетична мова; символ та архетип; символ та загальне символічне значення; символ та інші світи універсума [10, 173–182].

У сучасній науці уявлення про символи також ґрунтується на семіотичній концепції, яка розглядає мовні знаки як символи, що закріплюються за певною формою. Пізнавальна значущість семіотичного підходу полягає у функціональному аспекті відповідних об'єктів (знаків) – у їх комунікативному значенні. У процесі спілкування цілком загальні семантичні можливості, які складають зміст відповідної семіотики, конкретизуються, узагальнюються індивідуальними смислами, пов'язаними з конкретним комунікативним актом (з психологією і взаємовідношенням учасників, їх актуальними цілями та іншими умовами комунікації) [7, 24].

Символ передається двома способами – через образ-символ та символічну ситуацію, яка частіше виступає у формі паралелізму. Інколи можливе злиття двох у єдину символічну картину. Образ-символ – відображення (позначення) персонажа, предмета за допомогою іншого, зазвичай рослини, птаха, тварини, шляхом порівняння, заміщення, ототожнення. Так, у лікувальних замовляннях вода – це символ здоров'я. Символічна ситуація служить для зображення відносин персонажів, їх почуттів, переживань, які передаються природними властивостями та функціями предметів та явищ навколишнього світу. Цикл емоцій – радість та горе (життя та смерть) – передаються двома світовими векторами – заходом та сходом [2, 306].

Кожна із форм народної культури має свою специфіку та різну цінність у плані реконструкції міфологічних уявлень. Найбільш опосередковано вони проявляються у таких елементах духовної культури, як повір'я, прикмети, замовляльні формули, хоча у багатьох фольклорних текстах міфологічна символіка постає у зміненій формі, підпорядковуючись внутрішнім законам поезики і використовується як матеріал для створення нових образних форм за типовими моделями конкретного жанру. Символіка

замовлянь, які зберігають відбитки архаїки, викривається не одразу, а у відношенні з магічною функцією слова, поетичної інакомовності, метафорики, або специфічних механізмів декодування символів [3, 24].

Лікувальні замовляльні тексти досліджуваних мов якнайповніше відображають варіативну символіку води, її апотропеїчно-лікувальні функції. Етноси обох культур вірили у цілющу силу води: водою лікували різноманітні хвороби, зупиняли кров, їй приписували магічну силу: англ. *“Our blessed Lord and Saviour was baptized in the River Jordan; the waters was wild, the Child was mild the water was blest and still it stood sweet Jesus Christ in Charity stop this blood. In the name &c”* [14, 181], укр. *“Замовляю кров буйную, трав’яную і водяную”* [11, 59].

Слов’янський міфологічний континуум представляє воду як простір, що розмежовує земний та потусторонній світи. Вірували, що через воду встановлюється зв’язок з тими, що відійшли у вічність – образ води-посередниці. Вода – локус померлих людей, змія та лукавого: *“На синьому морі лютий змії реве”* [11, 68]. Негативна конотація локусу викликала насторожуваність з боку людей: *“Де вода, там і біда”* [9, 386], *“Там нечиста сила сидить”* (дане повір’я побутувало особливо в період паводків, коли переброби виходили з ладу, і тому тим, хто вирушав у далеку дорогу, бажали: *“Хай вас Бог рятує на кожному броді й переході”*) [8, 272]. Опозиція вода / суша семантизує наступні примовки на самозбереження від злих сил: *“Дідько з води, а я в воду!”*, *“Я з води, а дідько у воду”* [9, 386]. Замовляння на причарування парубка акумулює в одному тексті сам локус та господаря цього ж локусу, магічна дія виконується за принципом наступності (суб’єкт замовляння трясє кладкою, кладка водою і т.д.): *“Трясу, тряску кладкою, кладка водою, а вода купиною, а купина чортами, а чорти козаком...”* [11, 48]. Ще одним господарем водяного родовища є місяць: *“Місяцю-князю! Вас три у світі: один на небі, другий на землі, а третій в морі”* [11, 71], та й інші предмети та живі істоти: *“..камінь у морі...”* [11, 72], *“...кит-риба в окіяні”*, *“риба в морі”*, *“щука у воді”* [11, 73, 74, 75]. Вода слугує локусом: кінь Халамин з сином Саламином у пошуках парубка (ім’я): *“... пошли його на болота”* (відстань, простір) [11, 43]; уроки: *“... Підіте, уроки, на сороки, на луги, на очерети, на болота, на моря”* [11, 90], пристрій, золотнич (відсилається у потойбічний світ): *“Іди на Чорне море, там, де ніхто не ходить, де кури не запівають, де люди не зачують...”* [11, 129]. В англійській мові аналогів не виявлено.

Негативна семантика води в англійській мові підтверджується в тлумаченні сновидінь за опозиційними бінарними ознаками: *чиста/грязна, каламутна; холодна/гаряча*: побачити каламутну воду – на журбу. Пити холодну воду уві сні є щасливою привісткою для різної вікової категорії та соціального статусу, розлити воду, хлюпати на когось – є вісником нещастя, неблагополуччя; гаряча вода – знаменує пору переживань турбот [13, 279]. Широкий водяний простір символічно маркований як символ вивільнення від чогось: плавати в океані – звільнитись від турбот, зняти тягар неспокою; дивитися на спокійну воду – передвістя благополуччя, привітання; бурхливе море – незгоди, матеріальні нестатки [13, 213]. Як бачимо, символ води поповнюється наступними опозиціями *спокій / неспокій*.

Замовляльна формула з лексемами на позначення води та рослинності в укр. мові виражає ідею пропозиції-переконавання – *“не мучте бідних християн: трясіть купами, очеретами і болотами...”* [11, 87]. Мотив обміну крові на гріх Адама закладений у англо-саксонській замовляльній традиції, аналог який відсутній в укр. мові: *Through the blood of Adam’s sin was taken the blood of Christ. By the same blood I do thee charge that the*

blood of [name] run no more at large" [12, 20]. Апокрифичний мотив "завмирання" води у лікувальних замовляннях від кровотечі перегукується з українським, порівняймо: укр. "Вода остановилась..., кров зупинилась" [1, 83], "Our Saviour was born of Bethleam of Judeah; англ. *As he passed by revoor of Jorden...the waters still to stan, and so shall the blood*" [12, 20]. Аломорфною ознакою виступає суб'єкт виконання – в англійському замовлянні – Спаситель, в українському – мати братів Кіндратів. Мотив хрещення Христа в ріці Йордан є домінантним в англійській лікувальній замовляльній традиції, він з'являється у середньовічних манускриптах не раніше X ст. [12, 20]. Флоролексема "вода-йорданичка" [11, 133] є повним аналогом в українських текстах.

За південнослов'янськими віруваннями всі водойми склали систему жил, артерій: як вода іде жилами, "the blood to stop that run from this orrafas vain or vaines as the water stoped" [12, 20]. Вода метонімічно ототожнювалася з кров'ю: "...одна ріка водяная, друга ріка огняная, третя ріка кров'яная. Водяною огонь заливати, кров'яною кров унімати" [11, 60]. Епічна частина замовляльної формули від крові проводить паралелі між текстами зіставлюваних мов – приїзд трьох братів: "Їхали три брати: Петро, Павло і святий Юрій, ще іде сам Господь на сивій кобилі" [11, 65] – "Three godly men came from Rome – Christ, Peter, and Paul" [12, 21], тоді як ритуальні дії різняться контекстуальною природою: "Three young women came over the water, one of the them said "up", another one said, "stay", and the third one said, "I will stop the blood of man or woman. Me to say it, and Christ to do it, in the name of the Father, and the Son, and the Holy Ghost" [12, 21] – порів. з укр.: "Бог кобилу мечем січе, кров не тече, – так і ти, руда, не йди" [11, 65]. В українському тексті образ Бога зберігає східнослов'янську традицію малих фольклорних текстів – ходити по землі зі святим Петром, Павлом, Гурієм [9, 203]. Англійський мотив якоюсь мірою співвідноситься з "Longinus formula" (Longinus – воєк, який кинув спис у бік Спасителя) [12, 21]. Кров відображається й компаративними компонентами доповненими заперечними частками: "Кров не вода, рікою не біжить" [11, 54] (тільки в укр. мові).

В українських замовляльних формулах символ води виступає і в інших аспектах і поповнює символічний ряд: водойм (море) семіотично пов'язаний зі шляхом, дорогою, яку проходить Ісус Христос, Пречиста, святий Авраам: "Йшов Ісус Христос через море..." [11, 54], "Ішла Пречиста понад синім морем" [11, 58], "Ішов святий Авраам... по болотах..." [11, 96]; вода – символ покарання: "там тобі жовті піски пожирати, синє море попивати" [11, 128]; символ швидкості: "Як вода долі рікою тече, так би твоя хвороба від тебе утекла" [1, 57]; символ чистоти у замовляннях на причарування "Сус Христос мие руки" [11, 38]. Водойми іменують людськими іменами: "вода Уліяна" [11, 100], "Водо Єлено!" [11, 133]; наративні форми замовляльних текстів регламентують місце знаходження об'єкта: "коло синього моря без ребра овечка стояла" [11, 57], "Було собі красне море..." [11, 62], "Летів орел через море" [11, 64], "Ішло три каліки через три ріки..." [11, 66], "У моря калина, під калиною дівчина..." [11, 93].

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що в етнокультурних традиціях вода має спільну цілющу властивість, але в українській мові ще і згубну (двоскладова природа води). Замовляльний потенціал текстів української мови, їх багата магічно-ритуальна традиція та міфопоетичність дали змогу повніше розкрити символ води в українській замовляльній традиції, аніж в англійській. Перспективами дослідження є вивчення символу води у пареміологічному фонді мов, забобонах та прикметах.

Л і т е р а т у р а :

1. Ви, зорі-зориці... : Українська народна магична поезія. (Замовляння) / М. Г. Василенко, Т. М. Шевчук. – К.: Молодь, 1991. – 335 с.
2. Восточнославянский фольклор: Слов. науч. и нар. терминологии / Редкол.: К. П. Кабашников (отв. ред.) и др. – Мн.: Навука і тэхніка, 1993. – 478 с.
3. Гура А. В. Символика животных в славянской народной традиции. – М.: “Индрик”, 1997. – 912 с.
4. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: [Словник-довідник]. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
5. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: Навч. посіб. – К.: Довіра, 2007. – 262 с.
6. Керлот Х.Э. Словарь символов. – М.: “REFL-book”, 1994. – 608 с.
7. Мечковская Н. Б. Язык и религия: Пособие для студентов гуманитарных вузов. – М.: Агентство “ФАИР”, 1998. – 352 с.
8. Скуратівський В. Святвечір. (У 2 к.). – К.: Вироб.-комерц. Фірма “Перлина”, 1994. – Кн. 1. – 288 с.
9. Славянские древности: этнолингвистический словарь: В 5 т. / Ин-т славяноведения и балканистики РАН. – М., 1995. – Т. 1. – 576 с.
10. Слово. Символ. Текст: Сб. науч. тр., посв. 80-л. проф. М. А. Карпенко / [под общ. ред. проф. Е. С. Снитко и проф. Л. П. Дядечко]. – К., 2006. – 380 с.
11. Українські замовляння / М. Н. Москаленко, М. О. Новикова. – К.: Дніпро, 1993. – 309 с.
12. Davies O. Healing Charms in Use in England and Wales 1700 – 1950 / O. Davies // Folklore. 1996. – Vol. – 107. – P. 19–32.
13. Dreams. Hidden meanings and secrets. Tophi Books, Ramboro-London, 1987. – 284 p.
14. Roper J. English Verbal Charms / Roper J. – Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia, Academia Scientiarum Fennica, 2005. – 241 p.

*Ковалюк Ю. В.
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича*

**ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ
З АНТРОПОНІМНИМ КОМПОНЕНТОМ**

Англомовна картина світу може бути представлена як багатовимірне утворення зі складною структурою, що містить уявлення про світ різного ступеня категоризації, в тому числі загальні та національно-специфічні, що виявляються у її національних варіантах: британському, американському, австралійському та канадському. Одним із ключових репрезентантів системи національно-маркованих знань про світ є фразеологія. Фразеологізми з власними іменами є особливими елементами лінгвокультури етносоціуму, виразником ментальності, інтелектуальних цінностей, побуту, звичаїв, історії носіїв певної мови.

Оніми неодноразово ставали предметом дослідження в українській (О. А. Мороз, Н. М. Пасік), російській (М. Ф. Алефіренко, О. М. Бетехтіна, Т. М. Кондратьєва, В. М. Мокієнко) та німецькій (О. Ф. Кудіна, Н. С. Лалаян, Ч. Фельдеш, Ю. А. Фірсова, Н. П. Щербань) мовах. В англійській мові визначено структурно-семантичні типи фразеологічних одиниць з іменем власним (Г. П. Манушкіна), досліджено семантику фразеологізмів з іменем власним (З. В. Корзюкова), розкрито їх етимологічний і лінгвокультурний аспекти (Б. М. Ажнюк, З. Р. Загірова, З. В. Корзюкова).

Водночас не всі проблеми є остаточно розв’язані. В жодній зі згаданих вище праць не застосовувався варіантологічний підхід до вивчення спільних і диференційних лінгвокультурних, семантичних і прагматичних ознак фразеологізмів із іменем власним у певному варіанті сучасної англійської мови.